

Radosław Janiak

 <https://orcid.org/0000-0001-8867-7435>

Joanna Słomska-Bolonek

 <https://orcid.org/0000-0003-1920-4233>

Wyrób tekstylny z cmentarzyska kultury łużyckiej w Dąbrowie, pow. wieluński

Textile Artifact from a Lusatian Culture Cemetery
in Dąbrowa, Wieluń District

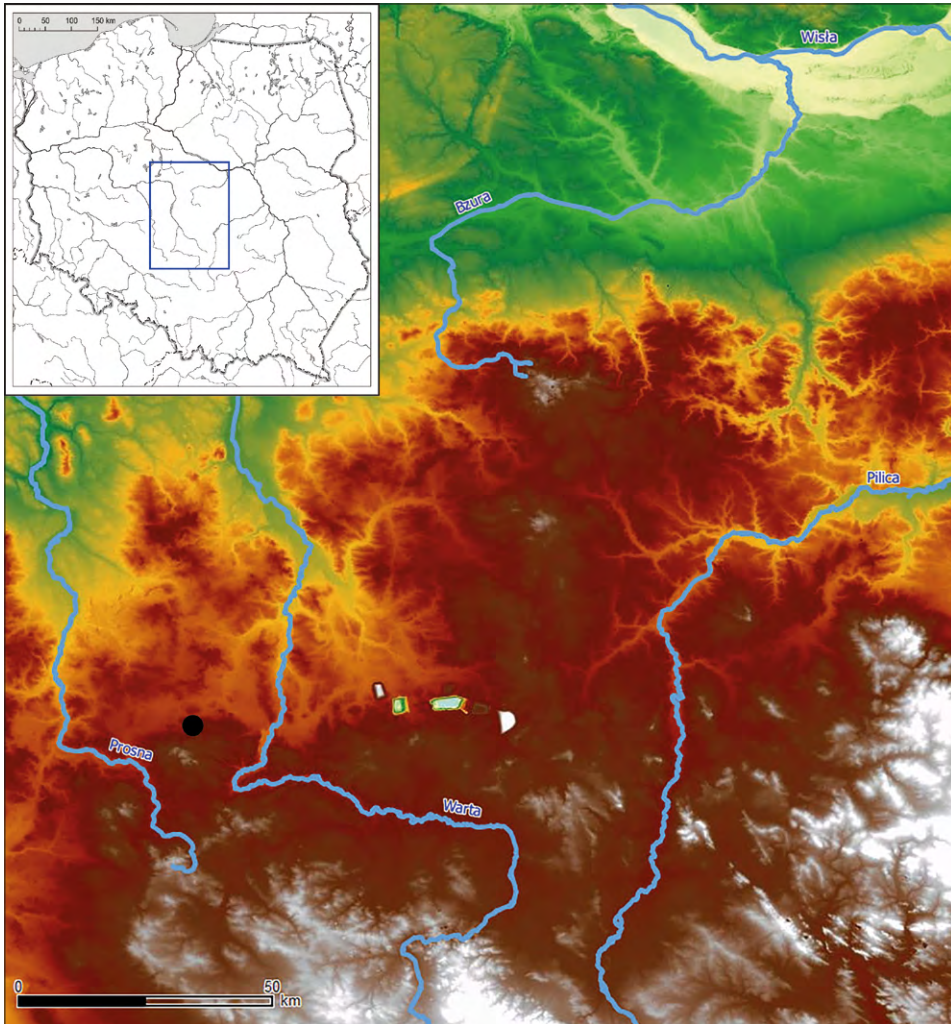
Abstrakt: Wykopaliska z roku 2023 przeprowadzone na cmentarzysku ludności kultury łużyckiej w Dąbrowie stan. 2, pow. wieluński przyczyniły się do odkrycia bezpopielnicowego pochówku ciałopalnego nr 24. Datowany na okres halsztacki grób zawierał przepalone kości ludzkie, fragmenty ceramiki z różnych naczyń oraz przedmioty metalowe wykazujące cechy przepalenia w ogniu. Wśród wyrobów metalowych wystąpił fragment blaszki żelaznej, na powierzchni której zachowały się zmineralizowane szczątki tkaniny.

Analiza technologiczna wykazała, iż mamy tu do czynienia z tkaniną o bardzo wysokiej jakości, w której zastosowano cienką przędzę i splot rypsu o wysokiej gęstości. W dorzeczu Wisły i Odry żadna z odkrytych dotychczas tkanin nie charakteryzowała się podobnymi parametrami. Zbliżone cechy wykazywały natomiast znaleziska pochodzące z kręgu kultury halsztackiej czy obszaru Skandynawii. Wyrób ten stanowić może import, choć nie można jednoznacznie wykluczyć jego produkcji w lokalnym warsztacie tkackim.

Słowa kluczowe: tkanina, okres halsztacki, kultura łużycka, cmentarzysko, importy, centralna Polska

Wstęp

Stanowisko 2 w Dąbrowie, pow. wieluński (ryc. 1) odkryte zostało w roku 1927 na skutek zgłoszenia przez miejscowych rolników przypadkowych wydobyc przedmiotów metalowych. Badań podjął się Konrad Jażdżewski, rozpoczynając je jeszcze w tym samym roku i kontynuując w jeszcze w sezonie następnym. Natrafiono wówczas na piętnaście pochówków oraz jeden bruk kamienny, które datować można na młodszą fazę epoki brązu oraz wczesną epoki żelaza (Jażdżewski 1929; Durczewski 1948: 217–226; Janiak 2010). Następnym etapem prac

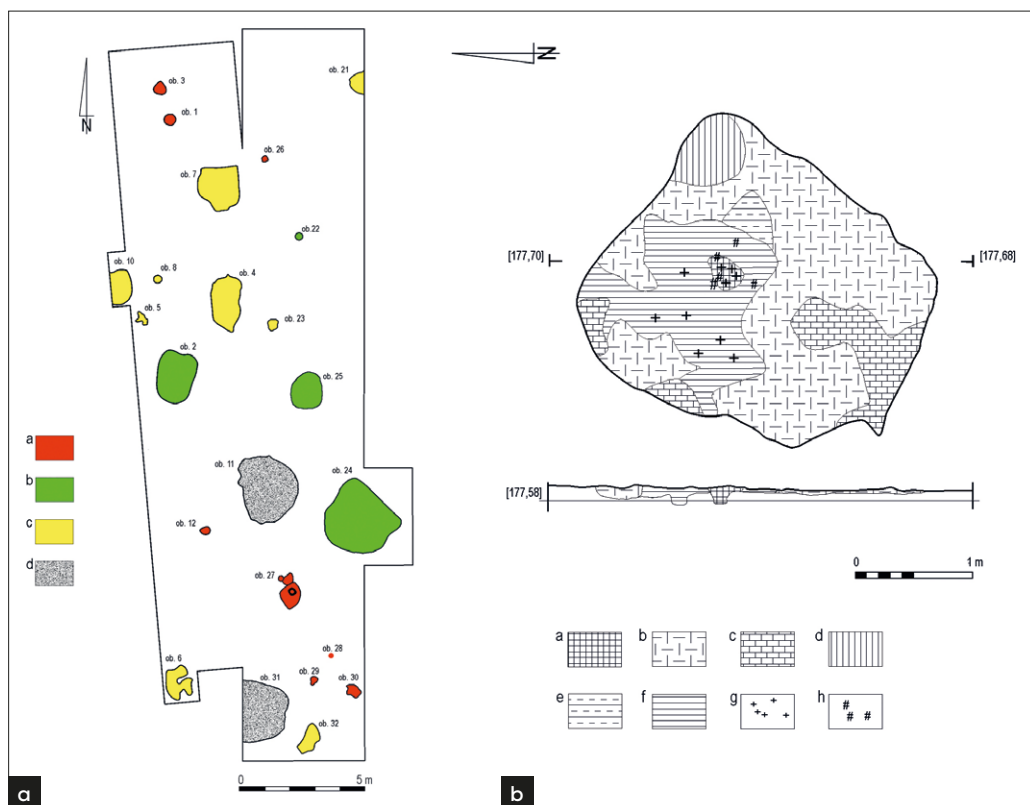

Ryc. 1. Lokalizacja cmentarzyska kultury łużyckiej na stan. 2 w Dąbrowie, pow. wieluński (oprac. R. Janiak).

terenowych nastąpił w latach sześćdziesiątych XX w. Natrafiono wówczas na kolejnych 31 grobów. Wśród nich, dotychczas nieopublikowanych, dominują groby, które odnieść można do młodszej fazy epoki brązu. Od roku 2021 badania cmentarzyska prowadzone są przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. W tym czasie odkryto łącznie 32 obiekty. Są to zarówno pochówki, jak i obiekty niegrobowe. Datowanie grobów nawiązuje do ustaleń odnoszących się do wcześniejszych odkryć. Należy zaznaczyć, iż groby zachowały się w różnym stanie, na co wpływ ma usytuowanie cmentarzyska na obszarze objętym pracami rolnymi.

Charakterystyka obiektu 24

W sezonie badawczym roku 2023, w trakcie eksploracji wykopu VI, natrafiono na obiekt, któremu nadano numer 24 (ryc. 2A). Posiadał on zarys zbliżony do czworoboku o długości 3,00 m i szerokość 2,85 m (ryc. 2B). Charakteryzował się wypełniskiem w postaci brunatnego piasku z domieszką węgla drzewnych oraz przewarstwieniami piasku jasnobrunatnego. Wyposażenie oraz przepalone kości ludzkie zalegały nierównomiernie w obrębie całego obiektu. Jedynie w części centralnej wyraźniej rysowała się koncentracja zabytków. Na tej podstawie obiekt ten uznać należy za pochówek ciałopalny, bezpopielnicowy. Wspomnieć należy, iż był on także częściowo zniszczony w partii stropowej przez wkop nowożytny o zarysie kolistym.

Ryc. 2. Dąbrowa, stan. 2, pow. wieluński. Plan zbiorczy obiektów (A): a – groby z młodszej fazy epoki brązu; b – groby z wczesnej epoki żelaza; c – obiekty niegrobowe; d – prawdopodobne wykopy archeologiczne z lat dwudziestych XX w. Plan i profil E obiektu 24 (B): a – czarny piasek; b – ciemnożółty piasek; c – brunatny piasek; d – jasnoszary piasek; e – pomarańczowy piasek; f – jasnobrunatny piasek; g – przepalone kości ludzkie; h – węgle drzewne (rys. R. Janiak).

Inwentarz grobu stanowiły liczne fragmenty silnie rozdrobnionych naczyń, przepalone kości ludzkie oraz fragmenty przedmiotów wykonanych z brązu i żelaza. Wśród nich wskazać można brązowe spiralki, przypuszczalnie stanowiące pierwotnie część jednej lub kilku fibul, fragmenty żelaznego noża, prawdopodobnie fragmenty żelaznej szpili, a także fragment brązowego tordowanego naszyjnika oraz kilka bryłek stopionego brązu i amorficzne pozostałości przedmiotów z żelaza. W wypełniku znalazły się również dwie bryłki stopionego szkła, stanowiące przypuszczalnie pozostałość po paciorkach szklanych. Stan zachowania przedmiotów metalowych pozwala na stwierdzenie, że wyposażenie w postaci ozdób i części stroju zostało poddane działaniu ognia. Zapewne nastąpiło to w momencie kremacji zmarłego na stosie ciałopalnym.

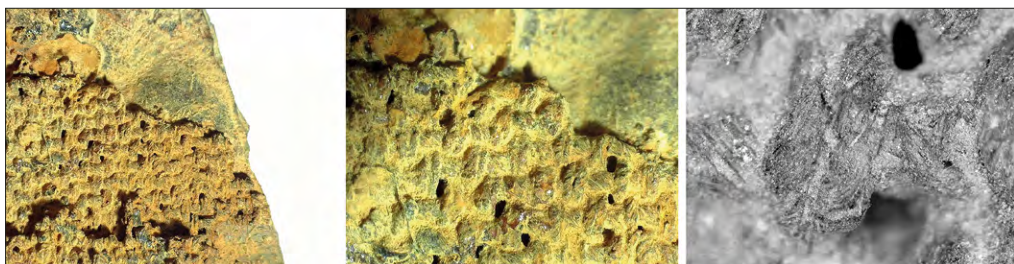
W tym kontekście szczególnie zaskakująca jest obecność żelaznej blaszki, na powierzchni której zachował się fragment zmineralizowanej tkaniny. Blaszka posiada wymiar 23,0 mm na 18,0 mm oraz grubość 1,2–1,4 mm. Z pewnością stanowiła ona część większego przedmiotu. W odróżnieniu od innych metali pochodzących z tego obiektu, nie nosi ona śladów oddziaływania na nią wysokiej temperatury.

W oparciu o odkryty materiał ceramiczny oraz zastosowany ryt pogrzebowy, niniejszy obiekt należy wiązać z aktywnością ludności kultury łużyckiej. Obecność przedmiotów wykonanych z żelaza pozwala z kolei bardzo ogólnie odnieść datowanie grobu do wczesnej epoki żelaza.

Analiza technologiczna fragmentu tkaniny

Relikt wyrobu tekstylnego zachował się niemalże na całej powierzchni przedmiotu metalowego (ryc. 3–4). Był on w pełni zmineralizowany, co oznacza, że substancja organiczna została zastąpiona tlenkami metali. W efekcie doszło do jej całkowitego zespolenia z metalem, co umożliwiło podjęcie analizy jedynie w ograniczonym stopniu, przy użyciu mikroskopu optycznego Olympus SZ X7 oraz cyfrowego Dino-Lite AM4515ZT EDGE. Pozwoliło to na ustalenie, iż tkanina wykonana została w splocie ryps¹ (ang. half-basket), stanowiącym odmianę

¹ W odniesieniu do materiałów z obszaru Polski splot ten określamy najczęściej jako ryps (Maik 2012a). Nie mniej jednak w literaturze zachodniej występują inne sformułowania definiujące ten typ tkanin, jak: rep, repp, half-basket weave lub basket weave 2/1 (Grömer 2008: 18; Žeiere 2010: 41–42; Grömer i in. 2013: 425; *Textiles and Textile Production...* 2012: 12–14; Maik 2012a: 138). Sytuacja ta sprawia, iż niejednokrotnie trudno jest jednoznacznie stwierdzić, z jakim typem wyrobu lub z jaką jego częścią (czy jest to splot, w jakim wykonano całą tkaninę czy jedynie jej brzeg) mamy do czynienia w konkretnym przypadku, szczególnie gdy jest to materiał, którego powtórnej weryfikacji nie można przeprowadzić.

Ryc. 3. Tkanina z Dąbrowy, pow. wieluński (fot. J. Słomska-Bolonek).

Ryc. 4. Zbliżenie na tkaninę z Dąbrowy, pow. wieluński, z ukazaniem cech przędzy i splotu rypсового (fot. J. Słomska-Bolonek).

splotu płóciennego. Charakteryzuje się on podwójnym przeplotem nici jednego systemu² – wątku lub osnowy, przy jednoczesnym zachowaniu pojedynczej nici w systemie drugim, co w efekcie powoduje tworzenie się typowych dla tego splotu prążków (Michałowska 2006: 355). Grubość nici w systemie, w którym była ona poprowadzona pojedynczo, wynosiła 0,25–0,30 mm, a w systemie, w którym była ona ułożona podwójnie, około 0,40–0,50 mm. Parametry przędzy, której włókna skręcone były w prawo (z), pozwoliły na wykonanie tkaniny o bardzo wysokiej gęstości, czyli liczbie nici występujących na 1 cm wyrobu, wynoszącej 32–34 nici w jednym systemie i 12–14 nici w drugim. Ze względu na pełne zmineralizowanie tkaniny trudno jednoznacznie wskazać, które nici pierwotnie stanowiły wątek,

² Ze względu na fragmentaryczny stan zachowania tkanin nie można często jednoznacznie stwierdzić, które nici stanowią pozostałość osnowy, a które wątku. Z tego powodu określane są one jako nici systemu pierwszego (system 1) i drugiego (system 2).

a które osnowę oraz jakiego użyto surowca do jej produkcji. Z obserwacji przeprowadzonych pod mikroskopem optycznym wynika jednak, iż była to najprawdopodobniej wełna owcza.

Dyskusja

Splot tkacki typu ryps (half-basket), choć należy do podstawowych technik tkackich, rejestrowany jest rzadko w polskim i środkowoeuropejskim materiale archeologicznym. W rodzimym materiale, począwszy od neolitu aż po okres wpływów rzymskich, rozpoznano go dotychczas jedynie w przypadku dziewięciu tkanin, które wystąpiły w Domasławiu, pow. wrocławski (Maik, Rybarczyk 2016: 38), Maciejowicach, pow. garwoliński (Maik 2014: 411–414), Mąkolicach, pow. piotrkowski (Maik 1994), Lubowidzu, pow. łębski (Maik 2012a: 28, 184) oraz Odrach, pow. chojnicki (Maik 2012a: 42–43, 210, 213). Wydaje się, iż tak niewielki zbiór stanowi efekt znikomej liczby rejestrowanych w trakcie badań terenowych wyrobów tkackich, które umykają uwadze archeologów, zachowując się jedynie w formie szczątkowej, jako odciski lub zmineralizowane fragmenty organiczne przypominające rdzawe wykwity. Wspomnieć należy także, iż splot rypsu znany był już w środkowym neolicie, co potwierdzają znaleziska z terenu współczesnej Ukrainy – Bernasziwka, Jaltuszkiv czy Stina (wszystkie obwód winnicki) (Chmielewski 2009: 272–276).

We wczesnej epoce żelaza wytwórczość włókiennicza w rejonie Polski zdominowana była przez produkcję tkanin w splocie płóciennym (Maik 2012b: 295–297; Słomska-Bolonek w druku). Jest to czas, w którym widoczne są pierwsze symptomy gwałtownego rozwoju tego rękodziela, który następuje z pełną mocą w okresie wpływów rzymskich, manifestując się pojawieniem się dużej liczby tkanin w splotach skośnych 2/2, częstokroć o skomplikowanej strukturze (Maik 2012a: 17–53). Wśród wyrobów włókienniczych stanowiących efekt działalności ludności kultury łużyckiej następuje wzrost jakościowy i technologiczny wytwarzanych tkanin oraz dochodzi do zróżnicowania stosowanych technik. Z tego okresu odnotowujemy w materiale archeologicznym pierwsze tkaniny w splotach skośnych, sprang i krajki wykonane na krośnie tabliczkowym (Sikorski 2001; Maik 2005: 227–228; Maik, Rybarczyk 2015: 83–94; Słomska-Bolonek, Antosik 2022: 216–237). Najwyraźniej zmiany te manifestują się w obrębie Śląska, do którego najszybciej docierały impulsy ze strefy alpejskiej i świata śródziemnomorskiego (Gediga 2010: 187–218; 2013: 283–393).

W rodzimym materiale archeologicznym trudno znaleźć tkaninę o tak wysokiej jakości technologicznej wykonania co wyrób z Dąbrowy, pow. wieluński. Jedynie materiał z grobu 4269 z Domasławia, pow. wrocławski wykazuje zbliżone parametry jakościowe, gdyż wykonany został z przędzy cienkiej (osnowa: 0,30–0,40 mm;

wątek: 0,30–0,70 mm) o prawym skręcie (z) i wysokiej gęstości nici w osnowie i wątku (po 22 nici na 1 cm w obu systemach). Co ciekawe, zastosowano w nim dwa spłoty – płócienny i ryps. Zabieg ten przypuszczalnie miał na celu zróżnicowanie wyglądu wyrobu, podnosząc jego walory estetyczne. Nie ograniczając się jedynie do tkanin w splocie rypsu, nadal nie jesteśmy w stanie wskazać wyrobu tekstyliów o tak wysokiej gęstości. Najlepsze produkty z okresu wczesnej epoki żelaza i okresu wpływów rzymskich z terenu Polski, wykonane w splocie płóciennym i skośnym 2/2, posiadają wyraźnie niższy ten parametr jakościowy aniżeli analizowany tu fragment. Ich gęstość oscyluje w przedziale od 18 do 22 nici na 1 cm w jednym z systemów i od 12 do 14 nici na 1 cm w drugim (Słomska-Bolonek w druku). Wystąpiły one na wspomnianej już nekropoli w Domasławiu (Maik, Rybarczyk 2016: 25–43), jak również w Godziętowach, pow. ostrzeszowski (Zeylandowa 1972: 83–87; Słomska-Bolonek w druku), Kietrze, pow. głubczycki (Śliwa 1965: 17–19; Łaszczewska 1966; Antosik, Słomska 2014: 105–106) oraz Grzybnicy, pow. kaliski (Maik 2012a: 199–200), Kamienicy Szlacheckiej, pow. kartuski (Maik 2012a: 201, 204) i Leśnie, pow. chojnicki (Maik 2012a: 209).

Jak zatem widać, tkanina z Dąbrowy jest przykładem wyrobu o bardzo dobrej jakości wykonania, zarówno pod względem gęstości, jak i parametrów przędzy. Stanowi ona jeden z najlepszych wyrobów tkackich datowanych na wczesną epokę żelaza z terenu współczesnej Polski. Nie sposób w tym momencie jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy jest ona wyrobem miejscowej produkcji, czy raczej importem z obszaru kultury halsztackiej (Grömer i in. 2013: 425). Wydaje się, że każda z tych możliwości jest równie prawdopodobna. Pomimo iż jest to odkrycie jednostkowe, staje się istotnym znaleziskiem z punktu widzenia archeologii włókienniczej i historii pradziejowego tkactwa. Zwiększa dotychczasową bazę źródłową i wskazuje na postępujący w czasie rozwój rękodziela tkackiego w okresie wczesnej epoki żelaza.

Podsumowanie

Przez pryzmat znaleziska tkackiego o wysokich cechach jakościowych możemy doszukiwać się wśród społeczności użytkującej nekropolię w Dąbrowie osoby lub grona osób, dla których tej klasy wytwór tkacki był osiągalny. Z tego punktu widzenia powinniśmy w obrębie omawianego grobu dopatrywać się osoby o wyższym statusie społecznym (Schumann 2015: 25–27). Może to w pewnym stopniu potwierdzać obecność kilku spiralek z brązu, stanowiących przypuszczalnie elementy związane z fibulą lub kilkoma fibułami, których formy jednak nie możemy wskazać. Akceptacja założenia, iż mówimy w tym przypadku o spiralkach jako elementach fibul, pozwala nam dopatrywać się w nich okazów datowanych na okres Ha C, jak i Ha D (zob.: Gedl 2004), co umieszcza omawiane tu znalezisko i cały grób 24 w szerokich ramach wczesnej epoki żelaza.

Bibliografia

- Antosik Ł., Słomska J. (2014), *Tekstyliia z okresu halsztackiego z terenu Opolszczyzny*, „Opolski Rocznik Muzealny”, 20, s. 103–109.
- Chmielewski T.J. (2009), *Po nitce do kłębka... O przędzalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie środkowej*, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa.
- Durczewski Z. (1948), *Grupa górnośląsko-małopolska kultury lużyckiej w Polsce*, cz. 2, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Gediga B. (2010), *Śląsk – regionalna prowincja kultury halsztackiej*, [w:] B. Gediga, W. Piotrowski (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie; Polska Akademia Nauk. Oddział we Wrocławiu, Biskupin–Wrocław (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 8; Prace Komisji Archeologicznej, 18), s. 187–218.
- Gediga B. (2013), *The Culture of the Early Iron Age in the South-western Regions of Poland in the Light of New Research in Counterpoint*, [w:] S. Bergerbrant, S. Sabatini (red.), *Counterpoint. Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen*, Archaeopress, Oxford (British Archaeological Report International Series, 2508), s. 283–393.
- Gedl M. (2004), *Die Fibeln in Polen*, Steiner, Stuttgart (Prähistorische Bronzefunde, 14(10)).
- Grömer K. (2008), *Textiles from the Avar graveyard Zwolfaxing II, Austria*, „Archaeological Textiles Newsletter”, 46, s. 17–21.
- Grömer K., Kern A., Reschreiter H., Rösel-Mautendorfer H. (2013), *Textiles from Hallstatt. Weaving Culture in Bronze Age and Iron Age Salt Mines*, Archaeolingua Kiadó, Budapest (Archaeolingua, 29).
- Janiak R. (2010), *Z badań cmentarzyska II w Dąbrowie pod Wieluniem. List Konrada Jażdżewskiego*, „Zeszyty Wiejskie”, 15, s. 194–200.
- Jażdżewski K. (1929), *Osadnictwo prehistoryczne nad górną Prosną*, „Z otchłani wieków”, 4, s. 85–94.
- Łaszczewska T. (1966), *Pradzieje włókiennictwa*, [w:] J. Kamińska, I. Turnau (red.), *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, s. 21–53.
- Maik J. (1994), *Karta z analizą tekstyliów ze stanowiska Mąkolice, st. 3, pow. piotrkowski*, Archiwum Polskiej Akademii Nauk. Instytut Archeologii i Etnologii, Łódź.
- Maik J. (2005), *Wyniki analizy technologicznej tekstyliów z Zakrzewa*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, 40, s. 227–228.
- Maik J. (2012a), *Włókiennictwo kultury wielbarskiej*, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk. Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami, Łódź.
- Maik J. (2012b), *Poland*, [w:] *Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400* (2012), M. Gleba, U. Mannering (red.), Oxbow Books, Oxford–Oakville (Ancient Textiles Series, 11), s. 293–303, <https://doi.org/10.2307/j.ctvh1d1jwg.20>
- Maik J. (2014), *Odciski tkanin na popielnicach kultury lużyckiej z cmentarzyska w Maciejowicach*, [w:] J. Dąbrowski, M. Mogielnicka-Urban (red.), *Zespół osadniczy kultury lużyckiej w Maciejowicach, pow. garwoliński, woj. mazowieckie*,

- Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa (Archeologia Mazowska i Podlasia. Studia i Materiały, 5), s. 411–414.
- Maik J., Rybarczyk A. (2015), *Gewebe der Hallstattkultur aus Domastlaw in Niederschlesien*, [w:] K. Grömer, F. Pritchard (red.), *Aspects of the Design, Production and Use of Textiles and Clothing from the Bronze Age to the Early Modern Era. NESAT XII, The North European Symposium of Archaeological Textiles 21st–24th May 2014 in Hallstatt (Austria 2015)*, Archaeological Alapítvány, Budapest, s. 83–94.
- Maik J., Rybarczyk A. (2016), *Tekstylna kultura halsztackiej z Domastlawia na Dolnym Śląsku na tle włókiennictwa wczesnej epoki żelaza w Europie środkowej*, [w:] B. Gediga, A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Europa w okresie od VIII wieku przed narodzinami Chrystusa do I wieku naszej ery*, Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, Biskupin–Wrocław (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 11; Prace Komisji Archeologicznej, 21), s. 25–43.
- Michałowska M. (2006), *Leksykon włókiennictwa*, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa.
- Schumann R. (2015), *Status und Prestige in der Hallstattkultur*, Verlag Marie Leidorf GmbH, Rahden, Westf. (Münchener Archäologische Forschungen, 3).
- Sikorski A. (2001), *Analiza pozostałości tekstyliów z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z Konina-Grójca*, „Sprawozdania Archeologiczne”, 53, s. 377–389.
- Słomska-Bolonek J. (w druku), *Textile Products from the Late Bronze Age and the Early Iron Age in the Vistula and Oder River Basin*, „Przegląd Archeologiczny”.
- Słomska-Bolonek J., Antosik Ł. (2022), *Wyroby włókiennicze z cmentarzyska w Świbiu*, [w:] M. Michnik, K. Dziegielewska (red.), *Cmentarzysko z wczesnej epoki żelaza w Świbiu na Górnym Śląsku*, t. II, Muzeum w Gliwicach; Wydawnictwo Profil-Archeo, Gliwice–Pękowice, s. 216–237, <https://doi.org/10.33547/Swibie2022.2.12>
- Śliwa J. (1965), *Paciorek z Kietrza z odciskiem tkaniny*, „Z otchłani wieków”, 31(1), s. 17–19.
- Textiles and Textile Production in Europe. From Prehistory to AD 400* (2012), M. Gleba, U. Mannering (red.), Oxbow Books, Oxford–Oakville (Ancient Textiles Series, 11).
- Zeylandowa M. (1972), *Materiały archeologiczne z cmentarzyska kultury łużyckiej w Godzietowach, pow. Ostrzeszów*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, 21, s. 83–87.
- Žeiere I. (2010), *Types of Linen Fabric Recovered Archaeologically in Latvia and their Utilisation*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 23, s. 39–46.

Summary

Excavations in 2023 conducted at the cemetery of the Lusatian culture population in Dąbrowa, state. 2, Wieluń district contributed to the discovery of an ashless corpse burial no. 24. Dated to the Halstatt period, the grave contained burnt human bones, fragments of pottery from various vessels, and metal objects showing features of burning in the fire. Among the metal wares, there was a fragment of an iron plate, on the surface of which mineralized remains of fabric were preserved. Technological analysis showed that we are dealing with a fabric of very high quality, which used thin yarn and high-density half-basket weave. None of the fabrics discovered so far in the Vistula and Oder river basins had such similar characteristics. On the other hand such textiles

were exhibited by finds from the Hallstatt culture circle or the Scandinavian area. This product may be an import, although its production in a local weaving workshop cannot be unequivocally ruled out.

Keywords: textile, Hallstatt period, Lusatian culture, cemetery, imports, central Poland

Radosław Janiak

Uniwersytet Łódzki

Instytut Archeologii

e-mail: radoslaw.janiak@uni.lodz.pl

Joanna Słomska-Bolonek

Polska Akademia Nauk

Instytut Archeologii i Etnologii

Ośrodek Badań nad Dawnymi Technologiami w Łodzi

e-mail: j.slomska@iaepan.edu.pl